

Stephen J. Ball (ed.) (2004). *The RoutledgeFalmer Reader in Sociology of Education*, London-New York: RoutledgeFalmer, ss. 299

Książka, którą pragnę zarekomendować to bardzo interesująca, niestandardowa, oryginalna próba zebrania w spójną całość różnorodnych prac z socjologii edukacji. Zadanie zredagowania takiej publikacji podjął Stephen J. Ball, znany i ceniony brytyjski socjolog, autor, współautor i redaktor wielu prac w dziedzinie socjologii, socjologii edukacji i socjologii polityki (warto tu wspomnieć takie jego autorskie książki, jak: *Beachside Comprehensive: A case study of secondary schooling*, Cambridge University Press, Cambridge 1981; *The Micro-Politics of the School: Towards a theory of school organization*, Routledge, London 1987; *Politics and Policymaking in Education: explorations in policy sociology*, Routledge, London 1990; *Education Reform: A Critical and Post-Structural Approach*, Open University Press, Buckingham 1994; *Class Strategies and the Education Market: the middle class and social advantage*, RoutledgeFalmer, London 2003), wieloletni wykładowca w Instytucie Edukacji Uniwersytetu Londyńskiego, wizytujący profesor uniwersytetów japońskich, amerykańskich, skandynawskich, australijskich, członek naukowych rad wydawniczych uznanych czasopism pedagogicznych i socjologicznych (np. „British Journal of Sociology of Education”, „International Journal of Inclusive Education”, „Discourse”, „Hong Kong Journal of Education”, „Sociology of Education Abstracts”, „Education et Societies”, „Social Psychology of Education”). Jest to postać wybitna i ceniona w naukowym świecie socjologii i pedagogiki.

Notka wydawnicza umieszczona na okładce książki informuje, iż Stephen J. Ball oferuje czytelnikom kolekcję prac, „która jest teoretycznie osadzona, możliwa do wykorzystania w różnych rzeczywistościach społecznych, a w bardzo dobrze napisanym wstępie wprowadza w wybrane konteksty współczesnej edukacji”. Publikacja jest „dedykowana” zwłaszcza studentom socjologii i socjologii edukacji, dla których wypisy mogą stanowić mapę, wskazującą dalsze kierunki doboru lektur i ich studiowania.

Jak już wcześniej stwierdzono recenzowana praca zbiorowa ma charakter niestandardowy. Redagując *Wypisy z socjologii edukacji Wydawnictwa RoutledgeFalmer*, Stephen J. Ball postanowił bowiem zerwać z dotychczasowymi praktykami w tej dziedzinie. Książka ta nie miała być wyłącznie zbiorem tekstów „ojców socjologii edukacji”. Wydało mu się bowiem nierealne i niemożliwe umieszczenie wszystkich fundamentalnych dla tej subdyscypliny prac w jednym tomie. Dostęp do tekstów „klasyków” jest też stosunkowo łatwy (wiele przedruków, wznowień oraz tłumaczeń na różne języki) – byłoby zatem niecelowe publikowanie ich po raz kolejny. Jednocześnie – zdaniem J. S. Balla – nie wszystkie współczesne, wąskie, specjalistyczne pola socjologii edukacji zasługują na zainteresowanie. Wiele spośród nich wyłoniło się niedawno, a prace opublikowane przez badaczy tych nowych problemów nie są dostatecznie „pogłębione”, aby wyselekcjonować je do grupy publikacji składających się na wypisy z socjologii edukacji (Ball, 2004, s. ix).

W jaki zatem sposób J. S. Ball dokonał wyboru prac do publikacji pt. *Wypisy z socjologii edukacji Wydawnictwa RoutledgeFalmer?*

Po pierwsze, wybrany tekst musiał być „wyrzysty”, jasno osadzony w jakiejś tradycji teoretycznej, metodologicznej lub związany z pewnymi ideami; albo – przeciwnie – występować przeciwko jakiejś tradycji, metodologii lub idei. Po drugie, wyselekcjonowana praca powinna wprowadzać czytelnika (studenta, naukowca) w ściśle określoną, zdefiniowaną przestrzeń badawczą. Po trzecie, publikacja winna spełniać założone przez Redaktora kryterium formy i stylu ekspresji pisarskiej, składające się na efektywne komunikowanie (Ball, 2004, s. x).

Na tom pod redakcją J. S. Balla składa się czternaście tekstów, uporządkowanych w siedem par, tworzących siedem części. Tytuły kolejnych części – *Klasa społeczna; Globalizacja i ekonomia; Rodzaj; Regulacja; Program nauczania; Nauczyciel, Uczeń i klasa szkolna* – budzą skojarzenia czytelnika z przestrzenią badawczą penetrowaną przez autora lub autorów prac oraz tradycją teoretyczną, do której mogą się potencjalnie odwoływać.

Ten sposób strukturyzacji książki stanowi doskonały przykład ukazania różnych sposobów teoretyzowania i badania; prowadzenia analiz na różnych poziomach, przy użyciu zróżnicowanych metod i narzędzi badawczych. Jakkolwiek, niektóre spośród par składających się na kolejne części książki zostały zestawione „opozycyjnie” – inne z kolei są względem siebie komplementarne.

Kolekcję prac pt. *Wypisy z socjologii edukacji Wydawnictwa RoutledgeFalmer* otwiera tekst Redaktora tomu – *Socjologia edukacji: nierozstrzygnięta kwestia*. Stanowi on próbę zarysowania mapy kierunków teoretycznych, które wyłoniły się w tej subdyscyplinie socjologii oraz trudności wynikających z wytyczenia sobie takiego zadania. Jak stwierdza Autor tekstu z jednej strony „socjologię edukacji definiowano i redefiniowano w ramach teoretycznych i metodologicznych dysput lub »paradygmatycznych wojen«. Z drugiej jednak strony w tej przestrzeni naukowej powstawały liczne „odłamy” i „odszczępienia”, które następnie rozwijały się jako nowe dyscypliny lub subdyscypliny. Nieco później, wraz z wyłonieniem się postmodernizmu, ścisły podział pól i przestrzeni zaczął zanikać, wyłoniło się podejście interdyscyplinarne. Obecnie trudno jest określić precyzyjnie granice pomiędzy socjologią a filozofią, politologią, psychologią społeczną czy geografią. Konsekwentnie, niekiedy powstaje trudność z rozstrzygnięciem – kto spośród badaczy jest socjologiem, a kto nim nie jest (Ball, 2004, s.1).

Przygotowana przez J. S. Balla kolekcja prac jest „aktem konstrukcji” wymagającym wyznaczenia granic i podziałów. Redaktor nie czyni tego bynajmniej poprzez odwołanie się do tradycji empiryczno-analitycznej (tak jak ma to miejsce w wielu dotychczasowych pracach zbiorowych z zakresu socjologii edukacji). Swoją konstrukcję buduje w oparciu o tradycję interpretatywną, krytyczną i postmodernistyczną.

Pierwsza część zbioru wypisów z socjologii edukacji została zatytułowana *Klasa społeczna*. Nawiązuje ona do długiej tradycji socjologicznej wyjaśniania relacji pomiędzy indywidualnymi szansami życiowymi a procesem społecznego „umiejszcawiania”. „Klasa społeczna” jest – również w wielu współczesnych pracach – podstawową kategorią teoretyczną rozważań na ten temat. Rozdział pierwszy, autorstwa znakomitego socjologa francuskiego, Pierre’a Bourdieu, nosi tytuł *Formy kapitału*. Praca ta stanowi jedną z prób wyjaśnienia pojęć klasy społecznej i kapitału oraz procesu kulturowej i społecznej reprodukcji. Ten klasyczny już tekst Bo-

urdiu doskonale porządkuje źródła, determinanty, relacje i konsekwencje, związane z procesem reprodukcji. Rozdział drugi – napisany przez Diane Reay (*Odnajdywanie czy zatracanie siebie? Związki klasy robotniczej z edukacją*) – wydaje się być komplementarny do pracy P. Bourdieu. Autorka wykorzystuje bowiem założenia teoretyczne poprzednika do opisu, analizy i wyjaśnienia relacji klasowych mających miejsce w angielskim systemie edukacyjnym. Zbadanie społecznych wizerunków klasy robotniczej w kontekście edukacyjnego uczestnictwa pozwala Diane Reay na ukazanie – mimo optymistycznego wzrostu wartości wskaźników skolaryzacji w Anglii – rzeczywistych dylematów rozwojowych dzieci i młodzieży pochodzącej z klasy robotniczej. Autorka wykorzystuje tu kategorie „rozdzielenia” i „odejścia” w opozycji do „kontynuacji” i „reprodukcji” kultury i wartości (cenionych w rodzinach badanej młodzieży). Zestawienie prac Bourdieu i Reay wydaje się być udaną, trafną próbą zaprezentowania – zwłaszcza „początkującemu” czytelnikowi – z jednej strony propozycji teoretycznego ujęcia procesu reprodukcji społecznej, a z drugiej – egzemplifikacji badawczej, w ramach której ją zastosowano.

Dwa kolejne teksty – Philipa Browna i Hugh Laudera *Edukacja, globalizacja i rozwój ekonomiczny* oraz Petera Jarvisa *Globalizacja, „społeczeństwo uczące się” i pedagogika porównawcza* – składają się na część zatytułowaną *Globalizacja i ekonomia*. Stanowią one przykład odmiennego wyjaśniania pojęć oraz prowadzenia analiz i dyskusji wokół zjawiska globalizacji. Brown i Lauder konsekwentnie sytuują swój wywód w perspektywie zmian ekonomicznych. Prezentacja nowych zasad konkurencji w dziedzinie ekonomii w kontekście przemian globalizacyjnych pod koniec XX wieku staje się tłem do ukazania konsekwencji globalizacji na płaszczyźnie edukacyjnej oraz znaczącej roli edukacji dla przyszłego rozwoju ekonomicznego społeczeństw i regionów świata. Autorzy dyskutują także neopravicowe i lewicowe projekty polityczne sformułowane w oparciu o założenia ekonomii neo- i postfordowskiej oraz ich odmienne implikacje dla edukacji. Rozdział Jarvisa to z kolei – w części pierwszej i drugiej – systematyczny wykład na temat globalizacji oraz przegląd różnorodnych interpretacji „społeczeństwa uczącego się”. W części końcowej tekstu autor podejmuje próbę „umieszczenia” pedagogiki porównawczej w kontekście idei i praktyki „społeczeństwa uczącego się”. Prowadzona przez Jarvisa narracja sytuuje w centrum analiz kategorię „kulturowej konwergencji” oraz w mniejszym – niż jego poprzednicy – stopniu nawiązuje do kontekstów ekonomicznych globalizacji i edukacji.

Część trzecia książki, pt. *Rodzaj*, zawiera dwa przykłady zastosowania odmiennego sposobu analizowania danych jakościowych. Mike O'Donnell i Sue Sharp w pracy *Społeczne konstruowanie młodzieńczej męskości: subkultury grupy rówieśniczej* wykorzystują podejście etnograficzne. Przestrzeń badawczą stanowiły tu cztery londyńskie szkoły oraz otaczające je społeczności lokalne. Przeprowadzone wywiady, obserwacje uczestniczące, analizy wytworów uczniowskich pozwoliły na opisanie wpływu grup rówieśniczych, szkoły, pochodzenia społecznego i etnicznego na konstruowanie męskości przez jedenastolatków. Fragment tekstu prezentujący wyniki badania etnograficznego poprzedzony został interesującą meta-analizą prac podejmują-

cych kwestię konstruowania tożsamości oraz badań prowadzonych w przestrzeni klasy szkolnej¹. Natomiast w drugim tekście (tej części wypisów), autorstwa Bronwyn Davies (*Dualizm mężczyźni/kobiety i jego dyskursywne wytwarzanie w warunkach szkoły*) zaprezentowane zostało zastosowanie analizy dyskursu. Autorka stwierdza w pracy, iż w toku „konstruowania” lub „rekonstruowania” tożsamości znaczące są dla jednostki różnorodne „procesy dyskursywne”, w których uczestniczy.

Kolejna część recenzowanego zbioru wypisów z socjologii edukacji obejmuje dwie prace: *Ekonomia edukacji a strategie performatywne i fabrykowanie danych: w kierunku społeczeństwa osiągnięć*, Stephens J. Balla oraz *Państwo kapitalistyczne i kształtowanie polityki publicznej. Podstawy dla socjologii politycznej w tworzeniu polityki edukacyjnej*, Carlosa A. Torresa. Pierwszy z tekstów – wykorzystując podejścia teoretyczne poststrukturalistów (Foucault, Lyotarda i Deleuze’a) – podejmuje dość prowokacyjnie problemy związane z fabrykowaniem danych i praktykami manipulacyjnymi wokół statystyk i wskaźników w ramach ekonomii edukacyjnej. Prowadzona przez Balla narracja charakteryzuje się bezstronnością i zdystansowaniem. Z kolei C. A. Torres, analizuje politykę edukacyjną w państwie kapitalistycznym, wykorzystując klasyczną teorię marksistowską. Systematyczny i przemyślany wywód Autora porządkowany jest przez stawiane w tekście, istotne dla prowadzonej analizy pytania: Czy tworzenie polityki publicznej jest głównie reakcją na zagrożenia społeczne, czy też ich antycypacją? Jakie są schematy działalności państwa – czy stanowią one pogoń za interesem systemu, czy też interesem jednej klasy? Jakie są tryby i metody interwencji państwa? Czy „forma” i „treść” polityki to dwa odrębne wymiary? Czy różne ustroje polityczne państwa mogą stanowić podstawę różnicowania różnicowanych form interakcji funkcjonalnej i współzależności? W rozdziale tym Torres z pełnym przekonaniem dowodzi, że krytyczna teoria władzy i państwa oraz teoria polityki stanowią istotny (by nie powiedzieć konieczny) punkt wyjścia badań nad tworzeniem polityki edukacyjnej oraz pozwala na udzielenie odpowiedzi na postawione pytania.

Piąta część książki – nosząca tytuł *Program nauczania* – nie wymaga dłuższej rekomendacji. Zawiera ona znane teksty dwóch wybitnych badaczy Michaela W. Apple’a (*Polityka kultury i tekst*) i Basila Bernsteina (*Klasa społeczna i pedagogiczna praktyka*). Obaj zaliczani są do strukturalistów lecz o nieco innych orientacjach teoretycznych. Apple – neomarksista zaangażowany w politykę programu nauczania. Bernstein – zwolennik Durkheima, zorientowany raczej teoretycznie.

W części szóstej wypisów z socjologii edukacji (*Nauczyciel*) zawarte zostały teksty: Petera Woodsa i Boba Jeffrey’a, *Rekonstrukcja tożsamości nauczycieli szkół początkowych* oraz Johna Smitha i Geoffreya Shacklocka, *Nauczyciele czyniący swoją pracę ‘ekonomiczną’*. Pierwszy z nich to analiza wyników badania etnograficznego nauczycieli szkół początkowych. Na płaszczyźnie teoretycznej Autorzy odwołali się tu do poglądów Anthony’ego Giddensa na konstruowanie tożsamości „późnej nowoczesności”. Druga praca to szersze

¹ W meta-analizie wykorzystano m.in. takie prace, jak: D. Hargreaves, *Social Relations in a Secondary School*, London 1967; D. Lacey, *Hightown Grammar*, Manchester 1970; S. Hall, T. Jefferson (red.), *Resistance through rituals: youth subcultures in postwar Britain*, London 1975; P. Willis, *Learning to Labour*, Farnborough 1977; J. S. Ball, *Beachside Comprehensive: A case study of secondary schooling*, Cambridge University Press, Cambridge 1981; P. Brown, *Schooling Ordinary Kids*, London 1987; M. Mac an Ghail, *The making of men: masculinities, sexualities and schooling*, Buckingham 1994; T. Sewell, *Black masculinities and schooling: how black boys survive modern schooling*, Stoke 1997.

spojrzenie na nauczyciela w klasie szkolnej oraz jego reaktywność wobec globalnych zmian ekonomicznych w kontekście dominujących dyskursów politycznych ostatnich trzech dekad w Wielkiej Brytanii.

Część siódma książki nosi tytuł *Uczniowie i klasa szkolna*. S. J. Ball umieścił w niej dwie znacząco różniące się prace. Obie w centrum procesów społecznych stawiają ucznia, jednak wykorzystują odmienne podstawy teoretyczne i techniki badawcze. W rozdziale Sally Power, Geoffa Whitty'ego, Tony'ego Edwardsa, Valerie Wigfall pt. *Szkoły, rodziny i uzdolnieni uczniowie: zróżnicowane sposoby zaangażowania w edukację średnią* do analizy relacji dom – szkoła przyjęta została koncepcja Basila Bernsteina. Retrospekcją 350 młodych ludzi w wieku około 25 lat, którzy we wcześniejszym badaniu w 1989 roku sklasyfikowani zostali jako uzdolnieni uczniowie (pochodzący z 18 szkół – zarówno szkół średnich rozszerzonych, jak i bardziej prestiżowych selektywnych), przeprowadzono w oparciu o ankietę i wywiad. Analiza postrzegania biografii szkolnej pokazała związki pomiędzy edukacyjnym zaangażowaniem, społeczno-klasowym pochodzeniem uczniów i kulturą szkoły. Z kolei Andrew Pollard w pracy pt. *W stronę socjologii uczenia się w szkole początkowej* podejmuje próbę przełamania ograniczeń dyscyplinarnych podziałów w badaniach socjologicznych. Autor, uznając potrzebę zastosowania analizy interdyscyplinarnej, łączy symboliczny interakcjonizm i społeczny konstruktywizm w konceptualizacji relacji dom – szkoła jako ważnej problematyki socjologii uczenia się. Analizie poddane zostały dane zgromadzone w etnograficznym badaniu podłużnym małej grupy uczniów w jednej szkole podstawowej.

*

Krótką charakterystyką prac zawartych w *Wypisach z socjologii edukacji Wydawnictwa RoutledgeFalmer* pozwala na powtórne stwierdzenie, iż jest to publikacja oryginalna, niestandardowa, interesująca poznawczo. Wśród prac zbiorowych wyróżnia ją niekonwencjonalność pomysłu na zebranie kolekcji tekstów, które jako całość okazały się zwarte merytorycznie i konstrukcyjne. Sądzę, iż Redaktorowi nie zależało na opracowaniu zamkniętego, wyczerpującego problematykę zbioru studiów lecz raczej zachęceniu czytelnika do wielokrotnego powracania do przeczytanych już prac, do inicjowania lektury pogłębionej i problemowej oraz czerpania inspiracji do dalszych poznawczych poszukiwań.

Bibliografia

- Ball S. J. (2004). Preface. W: S. J. Ball (red.) *The RoutledgeFalmer Reader in Sociology of Education* (s. ix-x). London – New York: RoutledgeFalmer.
- Ball S. J. (2004). The Sociology of Education: A disputational account. W: S. J. Ball (red.) *The RoutledgeFalmer Reader in Sociology of Education* (s. 1-10). London – New York: RoutledgeFalmer.

Mirostawa Cyilkowska-Nowak
Uniwersytet Medyczny im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu